

РЕЦЕНЗИЯ
от професор д. п. н. Стойко Ванчев Иванов
преподавател в катедра «Социална, трудова и педагогическа
психология»
на СУ «Св. Климент Охридски»
на дисертация на тема: „ДИНАМИКА В РАЗВИТИЕТО НА
СОЦИАЛНИЯ ИНТЕРЕС НА ЛИЦА, ЛИШЕНИ ОТ СВОБОДА, В
ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА В МЕСТА ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА
НАКАЗАНИЕ“
за присъждане на научната степен „доктор на науките“
Професионално направление: 1. Педагогически науки, професионално
направление 1. 2. Педагогика, научна специалност „Теория на
възпитанието и дидактика“
с автор професор д-р Жанета Стойкова Добрева

Описание и анализ на дисертацията

В нашето съвремие непрекъснато се разширява значението на образоването и се увеличават възможностите за неговото осъществяване. В местата за изпълнение на наказания образователната дейност има определена специфика и подчертано личностно развиващ ефект, за който липсва цялостен анализ в специализираната литература. Това е аргумент, че темата на дисертационния труд е с голяма практико-приложна значимост.

Изследваният проблем от проф. д-р Ж. Добрева е едно предизвикателство за представителите на психолого-педагогическите науки и възможност за проява на креативност. Това е така поради ограничените литературни източници по темата на дисертацията и необходимостта от преодоляването на специфични трудности от обективен характер по време на провеждането на изследователската работа във връзка с формирация експеримент.

В голяма част от научната си кариера на учен-изследовател проф. д-р Ж. Добрева изследва динамиката на развитието на социалния интерес на лицата, лишени от свобода, които са в образователна среда в местата за лишаване от свобода. Доказателство за това са публикациите, които тя е написала по темата на дисертацията (9 монографии и части от книги, 12 статии и 9 участия с доклади на научни конференции). Те красноречиво разкриват трайния ѝ интерес към поставения проблем. Цялостните резултати от проведеното многогодишно изследване са отпечатани в монографията „Възрастово развитие и еволюция на социалния интерес“, която е публикувана през 2016 година и е селектирана и представена на Лондонската изложба на книгата през март 2017 година. Относно проблемите отразени в дисертацията са отбелязани 34 цитирания в трудовете на уважавани български автори (проф. Л. Десев, проф. Н. Бояджиева и др.). Всичко това разкрива, че резултатите от проведеното изследване са известни на специалистите в България и чужбина. С това се изпълнява изискването за огласяване на изследвания проблем пред научната общност и се дава възможност на нейните представители да изразят своето отношение от направените в дисертацията изводи и предложения. Многозначителен факт и показател, че проф. Ж. Добрева е авторитет по темата на дисертацията е, че тя е съосновател и председател на Българското общество по Индивидуална психология.

Важен принос в практико-приложен план е, че в дисертационния труд е предложен и въведен нов „Модел за развитие на социалния интерес в местата за изпълнение на наказания“. С това се обогатява инструментариумът на теорията на възпитанието, дидактиката и педагогическата психология. В дисертацията се извършва и систематизация на определена теоретична и емпирична информация за развитието на социалния интерес в образователния процес. Тя съдържа оценъчен обзор на научните публикации по темата на дисертационния труд. Той е в обем от 400 страници, от които 366 страници основен текст, 25 страници библиографични източници и 7 страници приложение.

В структурно отношение дисертацията е много добре балансирана. Тя съдържа увод, четири глави, заключение, приложения и библиография. Написана е на разбираем, точен и четивен език. Изложението разкрива задълбочените познания на автора по изследвания проблем. Списъкът на използваната литература съдържа 378 източника (224 на кирилица

и 154 на латиница), 7 нормативни документа и интернет-източници. В дисертацията има 21 таблици и 27 графики, чрез които конкретно и илюстративно се представят получените резултати.

Много добре са формулирани обектът, предметът, целите и хипотезите на изследването. Позитивно впечатление предизвиква и точната формулировка на неговите критерии и показатели. Аргументирано и ясно са представени неговите резултати и тяхната интерпретация. Те са получени чрез прилагането на комплекс от методи (наблюдение, експеримент, самонаблюдение, тест, контент-анализ, експертна оценка) при изследването на 489 лица. Използван е и вторичен анализ на резултатите от проведени изследвания от други автори по проучвания проблем. Получените резултати са обработени с подходящи математико-статистически методи. В дисертацията са приложени методи за сравняване на средни величини, корелационен анализ, факторен анализ и статистически величини, съобразени с големината на извадките при търсене на съпоставка в резултатите на контролната и експерименталната група. В изследването са описани и анализирани социодемографски данни като пол, възраст и продължителност в процеса на обучение. Използвана е статистическата програма IBM SPSS и са приложени методите Z-ТЕСТ за доказване на статистически значими разлики, методът Т-критерий и методът на проверяващата величина U. Направените изводи и препоръки се отличават с новост и оригиналност. Те произтичат логично от резултатите от проведеното теоретично и емпирично изследване, което несъмнено е самостоятелно дело на проф. д-р Ж. Добрева.

Авторефератът представя адекватно съдържанието на дисертацията. Потвърждавам научните приноси, които са отразени в него.

Структура и съдържание на дисертацията

Уводът на дисертацията е посветен на обосноваването на нейната актуалност и постановката на изследването. В него се посочват още и мотивите на проф. д-р Ж. Добрева за неговото провеждане. Чрез текста във въведението тя представя неговата *цел* – създаването, апробирането и обосноваването на необходимостта от прилагане на концептуален модел за развитие на социалния интерес в контекста на актуална образователна среда на лица, лишени от свобода, с оглед на социалното им включване.

Задачите на изследването тя обединява в три групи:

- Задачи, ориентирани към теоретично изследване на разбирането на А. Адлер и неговите последователи за понятието „социален интерес“, методите за неговото измерване и приложение в Обществени центрове за деца и образователни институции.
- Задачи, ориентирани към емпирични илюстрации на теоретичните конструкти, заложени в духа на търсенията на обосновани резултати от изследвания върху социалния интерес.
- Задачите, ориентирани към приложенията на концепцията за социалния интерес в практиката, които обхващат изследвания върху развитието на социалния интерес като предиктор на ресоциализацията и бъдещо социално включване при уязвими групи лица, изтърпяващи наказание „лишаване от свобода“.

Така тя подготвя читателя за точното възприемане на същността на дисертацията. Смяtam, че целта и задачите на изследването са аргументирано обосновани. Изхождайки от получените резултати, приемам изложената цел и задачи на разработката за постигнати. Уместно и на място са посочени ръководните подходи и принципи, на които се основава проведеното изследване.

Първата глава е озаглавена „Социалният интерес – ключова концепция за личността и нейното развитие“. Тя е структурирана в седем логически свързани помежду си параграфа и е представена в 98 страници. В нея е направен исторически преглед на генезиса, същността и развитието на явлението социален интерес, като се обръща специално внимание на схващанията на А. Адлер и Р. Драйкурс. Представят се неговите характеристики и взаимовръзките му с други процеси, състояния и феномени като: агресия, идентификация, емпатия, обществено чувство, процес на компенсация, чувство за малоценност, междуличностен успех и др. Разкриват се специфичните фактори, които го обуславят. В специален параграф на главата се описват методики за изследване на социалния интерес и опит в изучаването и формирането му в Австрия, България и САЩ. Особено ценен е анализът на практическото прилагане на концепцията за социалния интерес в образоването, консултативната и психотерапевтичната практика.

Очевидно е, че при написването на първа глава проф. д-р Ж. Добрева е проявила много усилия и професионална компетентност при проучването на специализираната литература по темата на дисертацията. Тя е представила интересна информация и е формулирала ценни препоръки, които могат да се използват от специалисти по социална и специална педагогика, по консултативна психология и психотерапия. Положително е и че има позовавания на трудове по темата на дисертацията както на български и чуждестранни автори, така и произведения на автори, които са публикували през миналия век и през последните години на ХХI век. В изследователската батерия от тестове проф. Ж. Добрева е включила, разработения от нея „Въпросник за родители“ и диагностичната ситуация „Злият магъсник“.

Втората глава „Социален интерес и социално включване на лицата, лишени от свобода“ е с обем от 87 страници и е представена в четири параграфа. В нея се изясняват същността и особеностите на престъпното деяние и понятието „лишаване от свобода“, социалнопсихологическите характеристики и „Аз-концепцията“ на правонарушителите, специфичните характеристики на пенитенциарния процес и социалния процес като предиктор на социалното включване. В тази глава проличават отново информираността на проф. д-р Ж. Добрева и стремежът ѝ да осъществи комплексно проучване на изследвания проблем. Подходящите позовавания на идеи на Ж. Пиаже, Л. Колбърг, Х. Хекхаузен, В. Франкъл, К. Гайдаров, И. Григоров и др. са израз на нейната ерудиция и изследователска компетентност. Ценни са направените от нея обобщени изводи и препоръки за специалистите, които работят в тази значима за обществото област. Смяtam, че във втора глава на дисертацията са направени полезни разсъждения и обобщения за педагогическата теория и консултативната, психокорекционната и психотерапевтична практика. В тази глава компетентно се изясняват проблеми, свързани със същността на престъплението и смисъла на наказанието, особеностите на личността на правонарушителя и характеристиките на пенитенциарния процес, ролята на образоването и социално-възпитателния подход в работата с лица, лишени от свобода.

В трета глава се описват замисълът, провеждането и резултатите от осъщественото проучване на динамиката на социалния интерес при лица, лишени от свобода. В нея проф. д-р Ж. Добрева системно и добросъвестно, в девет логически свързани помежду си

параграфа, излага своята концепция за изследването, неговата цел, задачи, обект, предмет, хипотези, инструментариум, критериите и показателите за валидността и обективността му, етапите на провеждането му и интерпретацията на получените резултати. В тази глава се разкриват безспорни научни постижения с конкретна приложна стойност за развитието на педагогическата теория и практика.

Последната глава на дисертацията е с най-голяма значимост. Тя е наречена „Модел за приложението на концепцията за социалния интерес в образователната среда в местата за изпълнения на наказания“. В нея се описват дейности и подходи, които имат концептуално значение за развитието на социалния интерес в образователната среда в местата за лишаване от свобода. Такива са: дейности по превенция на поведението, окуражаване на корекционната работа, формиране на умения и навици за сътрудничество. В тази глава проф. Ж. Стойкова емпирично доказва, че обучението в образователната среда в места за изпълнения на наказания, която има точно определена структура и организация може да бъде фактор за развиващето на социалния интерес според разбирането на А. Адлер за този най-важен социален феномен. Идеята е, че учащий, лишен от свобода, се насочва да открива собствената си способност да решава проблеми, да идентифицира онази част от трудностите в междуличностните отношения, която се дължи на самия него, да изгражда самооценката си, да разбира сложните лични тревоги и мотиви. За постигането на това се използват три програми, които са наречени: официална учебна програма, творческа програма и програма за социално включване. Последната се осъществява в две форми – срещи на класа и обучения за житейски умения.

Основните приносни моменти на дисертацията

1. Направено е оригинално и цялостно проучване на значим за педагогическата теория и практика проблем. Извършена е систематизация на познание, свързано с анализ на изследванията за социалния интерес в контекста на концепцията на А. Адлер.
2. Получените резултати от проведеното изследване разширяват и обогатяват обяснителните възможности на досега съществуващите концепции за същността на престъплението и наказанието „лишиване от свобода“ и

разбирането на социалния интерес като предиктор на бъдещото социално включване на лица, лишени от свобода.

3. За пръв път в България е разработен и въведен собствен модел за изследване с участието на учащи и неучащи, лишени от свобода, който показва влиянието на обучението в образователна среда на лица, лишени от свобода, за повишаването на равницето на социалния им интерес.
4. Разкрити са полови различия, които се проявяват под влиянието на образователната среда в местата за лишаване от свобода.
5. Разработен е цялостен Модел за развитие на социалния интерес на лица, лишени от свобода, в образователна среда в местата за изпълнение на наказания.

Критични бележки и препоръки

1. Прилагането на метода „анализ на конкретен случай“ може да обогати и да илюстрира още по-добре получените резултати.
2. Някои от задачите могат да се обединят и така общият им брой да се редуцира.
3. Дисертационният труд да се публикува като монография.

Заключение

На базата на направения анализ на дисертацията на проф. д-р Жанета Стойкова Добрева и отбеляните приноси в настоящата рецензия предлагам с убеденост на уважаваните членове на научното жури представеният дисертационен труд на тема „Динамика в развитието на социалния интерес на лица, лишени от свобода, в образователна среда в места за изпълнение на наказания“ да бъде оценен положително и на основата на това на автора да бъде присъдена научната степен „доктор на педагогическите науки“.

25.08.2017 г.

гр. София

Рецензент:.....

проф. д. п. н. Стойко Иванов

